

Марчук Оксана Олександрівна, к.пед.н., доцент, доцент кафедри педагогіки (Міжнародний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне), oхanna442@ukr.net

ВИВЧЕННЯ ЛІРИКИ Є. МАЛАНЮКА В КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНУ «ПРАЗЬКОЇ ПОЕТИЧНОЇ ШКОЛИ»

***Анотація.** У статті досліджено творчість відомого українського поета Є. Маланюка в контексті «Празької поетичної школи». Розкрито спільні риси поетичної манери митців, які входили до цього літературного об'єднання. Обґрунтовано, що «Пражани» виробили нову концепцію художнього мислення, що презентована ними в історіософічній ліриці. Розроблено рекомендації для вивчення лірики Є. Маланюка в сучасній українській школі під час уроків та виховних заходів.*

***Ключові слова:** методика, творчість, письменники, лірика, риси.*

Marchuk Oksana Oleksandrivna, Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), oхanna442@ukr.net

THE STUDYING OF E. MALANUK'S LYRICS IN THE CONTEXT OF THE «PRAGUE POETIC SCHOOL» PHENOMEN

Abstract.

***Introduction.** The senior students study the Ukrainian literature process in the context of the development of the Western European literature. Today teachers explore with them the main poetic currents and literary groups that have developed their original system of worldview and poetic thinking.*

***Purpose.** The purpose of the article is to explore the poems of E. Malaniuk in the context of the «Prague Poetic School» and to show the ways of their studying in the modern school.*

***Methods.** The paper uses methods for analyzing the poetry of E. Malaniuk, highlighting the common features of the representatives of the «Prague Poetic School» and the method of comparing according their works. The author of article uses the hysterical method and the method of literature interpretation of works of art.*

***Results.** In the development of Ukrainian literature of the twentieth century a big contribution was made by the representatives of the «Prague Poetry School». The name of the group was given by the literary critic V. Derzhavin. This school includes Ukrainian poets and writers of the pre-war twentieth-*

century emigration who lived mainly in Podibrady and Prague. E. Malaniuk's poems enriched Ukrainian literature of the twentieth century by the new themes, problems, he made the system of original images and artistic visions.

Originality. The author explores the features of E. Malaniuk's poetics: a) the central person in his poems is Ukraine, its historical past, the beliefs of Ukrainians, their thirst for freedom; b) showing the painful feeling of separation from the native land; c) loosing of statehood is the personal drama and tragedy of the Ukrainian people; d) using the images-symbols of world literature, world history, the Scriptures. One of the main themes that is presented in the poems of E. Malaniuk is the idea of Ukrainian statehood. Teachers should present such understanding of E. Malaniuk's poems at school in the classroom and during extracurricular time.

Conclusion. E. Malaniuk's poetry belongs to the «Prague Poetic School» because its features are clearly expressed. The author made the extensive using of the images of world literature, addressed the heroic past of Ukraine, raised the philosophical questions about the meaning of life. Sometimes in his works the theme of the apocalypse is discussed. Nowadays teachers should analyze E. Malaniuk's poems in details paying attention to symbols, neologisms, historicisms. The studying of such lyrics at school contributes to the formation of high moral, patriotic and humanistic ideals in schoolchildren.

Keywords: methodology, creativity, writers, lyrics, traits.

З метою забезпечення всебічного розвитку підростаючого покоління навчальна програма для учнів старших класів в Україні передбачає вивчення становлення українського письменства в контексті розвитку літератури Західної Європи. На уроках української та зарубіжної літератури школярі досліджують основні поетичні течії та літературні угруповання, які виробили оригінальну систему світобачення та поетичного мислення. У навчальній програмі «Українська література» зазначено, що «предмет «Українська література» в 11-річній загальноосвітній школі вивчає кращі зразки художньої літератури як мистецтва слова, допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ молодій людині, позитивно впливати на її свідомість, морально-етичні цінності, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки, самостійність мислення й громадянський вибір» [1].

Оскільки Є. Маланюк виробив власну філософську концепцію споглядання світу, то його твори служать прикладом формування свідомої громадянської позиції українця, високо моральної людини, яка утверджує ідеали істини, патріотизму та гуманізму.

Літературні розвідки поетичної творчості Є. Маланюка були проведені відразу після виходу його перших публікацій. До них належали праці С. Гординського, Д. Донцова, В. Державина, Є.-Ю. Пеленського, Ю. Клена, М. Мухина та ін. дослідників.

До вагомих досліджень творчості поета-«пражанина» належать наукові публікації таких вчених, як: М. Льницький, М. Неврлий, Н. Лисенко, Т. Салига, Г. Сивокін та ін.

У науковій розвідці Л. Куценка проаналізовано поетичну манеру митця. Автором простежено формування та еволюцію світоглядних та естетичних позицій Є. Маланюка: «Генетичний код національного світовідчуття визначив етико-естетичні пріоритети образного мислення й громадянського переживання Євгена Маланюка на увесь його земний шлях» [2, с. 12].

У монографії О. Омельчук «Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка» охарактеризовано засади національної ідентичності літератури в концепції поета, простежено особливості рецепції Є. Маланюком явищ та персоналій літератури: «Мотив здобуття державності переписується Маланюком поетично – в картинах підсвідомості, фантазії та архаїчному переживанні» [3, с. 17].

Науковець О. Прохоренко проаналізувала основні аспекти поезії Є. Маланюка в контексті «Празької школи». У її дослідженні «Творчість Євгена Маланюка і «Празька школа» українських поетів» так проаналізовано творчу індивідуальність Є. Маланюка: «Дух старої Європи, глибокі національні традиції, творчість за законами мистецької гармонії, антитетичність як принцип світобачення – визначальні вектори розробленої Маланюком власної естетичної системи» [4, с. 5].

Метою нашої статті є дослідження лірики Є. Маланюка в контексті «Празької поетичної школи» та розроблення методики її вивчення на уроках української літератури в сучасних школах.

У розвиток української літератури XX ст. вагомий внесок здійснили представники «Празької поетичної школи». Назву цього об'єднання, до якого входили українські поети і письменники доби міжвоєнного двадцятиліття в еміграції (в основному у Подєбрадах та Празі), придумав В. Державин. До поезії «Празької школи» належить творчий доробок Є. Маланюка, Ю. Липи, Ю. Клена, О. Лятуринської, Олега Ольжича, О. Теліги, Л. Мосендза, Ю. Дарагана, О. Стефановича, Н. Лівницької-Холодної.

Робота над вивченням творчості Є. Маланюка в контексті західноєвропейської лірики повинна включати два етапи: а) вивчення загальних ознак поетів, що входили до «Празької школи»; б) детальний аналіз поезії митця з урахуванням виокремлених основних рис дослідженого празького літературного угруповання.

Пристаюючи до вивчення творчості Є. Маланюка в школі, доцільно детально проаналізувати характерні риси «Празької поетичної школи». Вчитель повинен зосередити увагу, що основними представниками угруповання були поети. Їх лірика була своєрідною формою самовираження людини початку XX ст., її швидкого реагування на воєнні події.

Вивчаючи цю тему на уроках української літератури в 10 класі, учні повинні усвідомити, що митці слова цього літературного угруповання були своєрідними «аристократами духу», своєю метою ставили створення нового українця, який би зумів увібрати в свою свідомість всі глибини української ментальності, був знайомий із кращими надбаннями людства в галузі культури.

При аналізі літературних угруповань початку ХХ століття, доцільно акцентувати, що «Пражани» виробили нову концепцію художнього мислення, що презентована ними в історіософічній ліриці. Історія в творчості поетів – це не переспів минулих подій, а осмислення її законів, пошук людиною сенсу її буття. Метаісторична поетика їх творів пов'язана із державотворчими процесами, а образ України є центральним персонажем. Зазначимо, що, досліджуючи філософські аспекти ліриків «Празької поетичної школи», педагог повинен пояснити старшокласникам значення таких термінів: *історіософія, метаісторизми, катаклізм, апокаліпсис, метафізика, онтогенез*.

Вчитель повинен виокремити спільну рису «пражан» – орієнтацію на національний ґрунт. Незважаючи на те, що письменники жили і творили на чужині, поети «Празької школи» орієнтувалися на українські літературні традиції, сповідували морально-духовні та національні цінності рідного народу. У кожній їх поезії Духовне начало є пріоритетним, образи біблійних героїв (Бог, Христос, Богородиця, Микола-Заступник, Давид, Марія Магдалина) перенесено на новий ґрунт, по-новому інтерпретовано.

Використовуючи «Літературознавчий словник-довідник» [5], сучасні наукові розвідки, учні повинні виокремити спільні риси поетів «Празької школи»: яскравий неповторний історіософізм, націотворчий пафос, вольові імперативи, стильовий синтез. Окремо школярі повинні визначити стильові прийоми, характерні для «пражан»: згущена алітерація, метричні модуляції, почуттєво-риторичні повторювання, паралелізми фраз.

Після вивчення загальних рис поетів-«пражан», вчитель повинен пояснити, що зазначені риси поетичної манери письма простежуються в творчості Є. Маланюка, який видав збірки «Стилет і стилос» (1925 р.), «Гербарій» (1926 р.), «Земля й залізо» (1930 р.), «Земна Мадонна» (1934 р.), «Перстень Полікрата» (1939 р.), «Влада» (1951 р.), «Поезії в одному томі» (1954 р.). Загалом автор написав дев'ять збірок, назви яких теж є символічними.

На уроках української літератури учні повинні усвідомити, що Євген Маланюк є поетом європейського інтелектуалізму. На вступному занятті про життя і творчий шлях поета доречно зачитати його характеристику, написану у статті «Поезія і ніж та строфи – на шаблі» Т. Салиги: «Ніхто серед класиків української літератури не має стільки метафоричних «других імен» (похідних від їх творчості), як Євген Маланюк... він – Боян Степової Еллади, Залізних імператор строф, Князь Духу» [6, с. 6].

Вихід перших його збірок засвідчив, що появився письменник нової доби, титан Духу з неповторним поетичним обдаруванням. За словами О. Прохоренко, «серед поетів «Празької школи» Євген Маланюк був тим митцем, що уособлював непоборну силу, космічну енергію, консолідуючи з різних осіб єдину спільність» [4, с. 17].

Детально аналізуючи творчість Є. Маланюка, педагог повинен пояснити, які риси характерні для його поезії. В цьому контексті нами було виокремлено такі риси поезики Є. Маланюка:

а) зображення України з її історичним минулим, віруваннями, жагою до свободи центральним образом;

б) змалювання болісного відчуття розлуки з рідним краєм;

в) трактування втрати державності як особистої драми ліричного героя і трагедії українського народу;

г) використання образів-символів світової літератури, всесвітньої історії, Святого Письма.

На уроках української літератури, необхідно пояснити, що однією із головних тем, що представлена у творчому доробку Є Маланюка, є ідея української державності. У віршах поет прагнув отримати відповідь на питання, що послужило причиною витрати незалежності Українською народною республікою, закликав вивчати історію:

Не забути тих днів ніколи:

Залишали останній шмат

Гуркотіли й лякались кола

Під утомлений грім гармат [7, с. 37].

В іншій поезії «Невичерпальність» автор подав своє трактування історії України, пояснивши, що споконвіку вона була рабиною, прислугою інших народів. Є. Маланюк описав її в образі бранки, в якій на плечах рамена:

Рамено – з заходу на схід,

Рамено – з півночі на південь

І так розіп'ята – віки,

Вогонь буття не загасила [7, с. 51].

Аналізуючи цей вірш, вчителю доцільно пригадати поему «Мойсей» Івана Франка. Ця поезія близька за своїм змістом до прологу із поеми, де автор вболіває за долю рідного народу, запитує, чи повік українці будуть «тяглом у поїздах їх [других народів] бистроїздних?», а також до образу наймита із однойменного вірша І. Франка, який «від колиски в недолі живе». В «Уривку із поеми» Є. Маланюк навіть використав образ народу, як паралітика, що символізував українську націю у творчості Каменярка:

Даремне, вороже, радій –

Не паралітик і не лірник.

Народ мій – в гураган подій

Жбурне тобою це, невірний! [7, с. 12].

В окремих віршах Є Маланюка описано славу добу Київської Русі, відтак автор широко використовує образи Софії Київської, варяг, Стрибога, Дажбага, Діви-обиди, Дива. Наприклад, у циклі віршів «Чорна Еллада» автор використав постать Батія:

Відійшли у негоду, у розталь.

За плечима хрипів Батий [7, с. 57].

Сучасні літературознавці виокремили у поезії Є. Маланюка філософсько-історичні катаклізми, які пов'язані із розлукою з рідним краєм, втратою українцями державності, проведенням на території України військових операцій. Образи Туги і вічного Болю характерні для таких віршів, як: «Вітри історії», «Напис на книзі віршів», «Навіки розірвали руки», «Прозріння», «Київ», «Сага».

Як приклад, учням можна зачитати поезію Є. Маланюка «Полин», в якій описано, що сьогодні Україна продовжує страждати, її земля омивається кров'ю, волелюбний народ став рабом, оскільки не зміг консолідувати свої сили задля розбудови власної державності:

Тут ті ж невільники злиденні,

Тут та ж сліпа і рабська кров...

І тяжко стогне раб відвічний [7, с. 23].

Важливу місію на розв'язання складних політичних та морально-етичних проблем сучасності Є. Маланюк покладав на духовних провідників нації, котрими він бачив поетів. Митців слова автор називав своєрідними посланцями від Бога. В умовах бездержавності, відсутності людей, саме вони готові відстоювати цілісність і незалежність України:

Як в нації вождів нема,

тоді вожді її – поети [7, с. 44].

Увагу десятикласників слід зосередити на тому, що в поезії є багато світових образів. Наприклад, символічними є образи стилета і стилоса. Ці два співзвучні слова мають різне значення: а) стилет – це вид холодної зброї, італійський кинджал, для якого характерна пряма хрестовина з довгим і вузьким клинком; б) стилос – старовинний канцелярський прилад для писання, гостра металева, дерев'яна або кістяна паличка, особливо популярна в народів Стародавнього світу (Межиріччі, Давній Греції, Стародавньому Римі) та Середньовіччя. Вивчаючи ранню творчість Є. Маланюка, літературознавець В. Неборак, пояснив: «Проблема, винесена в заголовок збірки «Стилети і стилоси», – найпродуктивніша для першого періоду, – була вирішена на користь стилоса. Вибір диктували обставини, та Є. Маланюк робив усе для того, щоб стилос нагадував стилет» [8, с. 179].

Аналіз вірша «Стилети чи стилос?» засвідчив, що його ліричний герой після внутрішньої духовної боротьби мінає спокійні береги краси, пливе в безмежжя життя, що сповнене боротьби, незвіданості, хвилювання, як безмежне синє море:

*Стилет чи стилос? – не збагну. Двояко
Вагаються трагічні терези [7, с. 35].*

Характеризуючи поезію Є Маланюка в контексті «Празької школи», варто виокремити ще одну типову для цього угруповання рису – широке використання біблійних образів (Мадонни, Ісуса Христа, Бога, ангелів). Автор написав «Молитву», в якій благав Господа навернути українців на шлях розбудови незалежності, просив перетворити поета на бич, що завдає удару зрадникам, нечестивим, байдужим до долі власного краю:

*Твоїм бичем мене вчини,
Щоб басаманувати душі,
Щоб захитать і знову зрушить
Смертельний чар дичавини [9, с. 89].*

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід наголосити, що вивчаючи творчість Є. Маланюка в школі, доцільно аналізувати її в контексті розвитку літератури Західної Європи. На уроках вчителям рекомендується використовувати літературознавчі словники, філософські енциклопедії. Доцільно використовувати нетрадиційні форми занять: уроки-сповіді, уроки-спогади, відео уроки. Цікавими можуть бути заняття, на яких вчитель, використовуватиме презентації про творчість поетів «Празької поетичної школи», читатиме вірші інших представників досліджуваного літературного угруповання. Важливо, щоб учні навчилися самі робити висновки, узагальнення, спостереження над поетичною манерою поетів-«пражан». Продовжувати вивчати творчість Є. Маланюка та інших відомих письменників-модерністів доречно під час виховних заходів.

Творчість Є. Маланюка збагатила українську літературу ХХ ст. новими темами, проблематикою, системою оригінальних образів та художніх візій. Вивчення подібної лірики сприяє формуванню в учнів високих моральних, патріотичних та гуманістичних ідеалів

Список використаних літературних джерел

1. Навчальні програми. Українська література для 10–11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita.navcha> (дата звернення 12.09.2019).
2. Куценко Л. Євген Маланюк: витоки й еволюція творчої особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук: спец. 10.01.01. «Українська література». Львів, 2002. 40 с.
3. Омельчук О. Р. Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. «Українська література». Київ, 2002. 20 с.
4. Прохоренко О. Творчість Євгена Маланюка і «Празька школа»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01. «Українська література». Київ, 1999. 20 с.
5. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І. Літературознавчий словник-довідник. Київ, 1997. 752 с.

6. Салига Т. «Поезія і ніж» та строфи – на шаблі» (Передмова). Поверення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи. Львів, 2005. С. 3–21.
7. Астаф'єва О. Г., Дністровий А. О. Празька поетична школа. Антологія. Харків, 2009. 256 с.
8. Неборак В. Євген Маланюк. Історія української літератури ХХ ст. : У 2 кн. Кн. 1. Київ, 1998. С. 177–182.
9. Маланюк Є. Поверення: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи. Львів, 2005. 196 с.

References

1. Navchalni prohramy. Ukrainska literatura dlia 10–11 klasiv. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita.navcha> (Last accessed 2.09.2019) (In Ukrainian).
2. Kutsenko L. (2002). Yevhen Malaniuk: vytoky u evoliutsiia tvorchoi osobystosti : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dok. filol. nauk: spets. 10.01.01. «Ukrainska literatura». Lviv (In Ukrainian).
3. Omelchuk O. R. (2002). Natsionalna identychnist literatury u traktuvanni Yevhena Malaniuka: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.01.01. «Ukrainska literatura». Kyiv (In Ukrainian).
4. Prokhorenko O. (1999). Tvorchist Yevhena Malaniuka i «Prazka shkola»: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk: spets. 10.01.01. «Ukrainska literatura». Kyiv (In Ukrainian).
5. Hromiak R. T., Kovaliv Yu. I. (1997). Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk. Kyiv (In Ukrainian).
6. Salyha T. (2005). «Poeziia i nizh» ta strofy – na shabli» (Peredmova). Poverennia: Poezii. Literaturoznavstvo. Publitsystyka. Shchodennyky. Lysty. Lviv, 3–21 (In Ukrainian).
7. Astafieva O. H., Dnistrovyi A. O. (2009). Prazka poetychna shkola. Antolohiia. Kharkiv (In Ukrainian).
8. Neborak V. (1998) Yevhen Malaniuk. Istorii ukrainskoi literatury KhKh st.: U 2 kn. Kn. 1. Kyiv, 177–182. (In Ukrainian).
9. Malaniuk Ye. (2005) Poverennia: Poezii. Literaturoznavstvo. Publitsystyka. Shchodennyky. Lysty. Lviv (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.